

תוספת שביעית

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשה בראשית | תשרי תשפ"ב

גליון 26

ניכוש עשבי בר | תְּדַשָּׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע

האם מותר לנכש עשבים בשמיטה? שאלה נפוצה שפוגשת רבים בחצרות פרטיות, בכניסה לבנין, ובעציץ על החלון. הטור שלפניכם יעשה סדר באופן בו מותר לנכש.

הצדיק והרשע נמשלו לעשבים השאלה היא מדוע?

השבוע ייחדנו את הדיבור אודות העשבים. גם בפרשת השבוע מוזכרים העשבים, פעם אחת מזווית חיובית, ופעם אחרת מזווית שלילית. בחלק הראשון של הפרשה (בראשית א, כח), התורה מביאה את הברכה שבירך הקב"ה את אדם וחוה, ויֵאמֶר אֱלֹקִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וגו'.

ואילו לאחר חטא אדם הראשון (שם ג, יח) אומר ה' "וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה". ושואל רש"י "עַל הַמִּקּוֹם: יומה קלה היא זו, והלא בברכה נאמר לו', ואיזו קלה יש באכילת עשב השדה. ומתוך: 'כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה, ועל כרחך תאכלם'. ונמצא שלעשב יש שני פנים - טוב ורע, ולפעמים אדם מקבל את התועלת שבהם, ופעמים לוקה מהחלק הרע שלהם.

מעניין לציין לכתוב בתהילים (צב, ח), "בַּפֶּרֶךְ רִשְׁעִים כָּמוֹ עֵשֶׂב" וגו'. דוד המלך ממשיך את הרשעים לעשב. אמנם מצאנו שהעשב משמש גם כברכה, וכן אנו אומרים כל יום בקריאת שמע, "וְנֹתְתִי עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶךְ לְבַהֲמֹתָי וְאָכַלְתָּ וְשִׂבַעְתָּ" (דברים יא, טו). העשבים מְשֻׁמְשִׁים כמשל לצדיקים, כפי שמצאנו בגמרא בכתובות (קיא:), 'א"ר חייא בר יוסף, עתידין צדיקים שמבצצין ועולין בירושלים, שנאמר, ויציצו מעיר כעשב הארץ, ואין עיר אלא ירושלים'. כאן העשב משמש כמשל לצדיקים, ויש להבין, כיצד אותו עצם משמש לטוב ולרע, לצדיק ולרשע.

ונראה לומר על פי הבנת תכונת העשב, שהוא גדל במהירות
<<<

נשוב לשאלה בה יעסוק הגליון, האם מותר לנכש את עשבי הבר בשנת השמיטה.

כאשר אדמה מקבלת לחות, היא מצמיחה עשבי בר. ונראה לסמוך זאת לפסוק המובא בפרשתנו: "וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח פִּי לֹא הַמַּטִּיר ה' אֱלֹקִים עַל הָאָרֶץ" (בראשית ב, ה), זאת אומרת, שֶׁהַעֵשֶׂב עוֹלָה מִחַמַּת לַחֹת הַגַּשְׁמִים. לכן לאחר השקיה או ירידת גשם, יבצצו עשבים על פני שטח האדמה. יש מקומות שעשבי הבר גורמים לנזק, על ידי שהם מצילים את המשאבים לשאר גידולי האדמה. ויש מקומות שהם גדלים לגובה רב, ובכך חוסמים את קרני השמש לצמחים האחרים. מלבד זאת, העשבים עלולים להיות מקום מסתור למזיקים, כמו נחשים ועקרבים. מלבד הנזק שנגרם מהם, עשבי הבר גדלים בצורה פראית, ובכך הורסים את הסדר בגינות הנוי באיזורים העירוניים, ובחצרות הבתים. בשורות הבאות נברר את האופן בו מותר לנכש את העשבים בשנת השמיטה.

מלאכת ניכוש

התורה צוותה אותנו שלא לעשות מלאכה באדמה או באילן בשנת השמיטה (ראה רמב"ם שמיטה ויובל א, א). ובתחילת מסכת מועד קטן (ב), קובעת הגמרא כללים במלאכות האסורות. מסקנת הסוגיא שם היא, שמלאכת ניכוש אסורה מדרבנן. בהמשך הסוגיא סומכת הגמרא את האיסור לפסוק, "שֶׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכֹרֶמֶךָ לֹא תִזְמַר" (ויקרא כה, ד) ודורשת שאסור לנכש לעדור לכסח בשביעית.

סיבת האיסור הינה, מחמת ותלישת העשבים מעודדת את הצמחים שסביבם, וזו תולדה של מלאכת זורע. סיבה שנייה, שתלישת העשבים מייפה את האדמה, ובכך משייכה ומכשירה אותה לזריעה, והיא תולדה של חורש. ברש"י (ד"ה מנכש) מבואר שניכוש הינה תולדה של זורע, וכך ביאר: "תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו צמחי הני טפיי". לדעת רבינו חננאל, ניכוש הינה מלאכה שונה בתכלית, והיא פעולה בה חופרים סביבות הצמחים, ומשמע שהיא תולדה של חרישה. שיטה זו מוזכרת גם ברמב"ם

ש לט קטן בקצה השדה מבשר, 'כאן שומרים שמיטה'. עשרות, ואפילו מאות של דונמים מלאים בזכויות, מתקזזות לתוך יריעת בד צבעונית. לא קשה לזהות את השדות הקדושות, לצד האחרות שאינן שומרות שמיטה רחמנא ליצלן. בשדה שמיטה נראה עשבים שוטים, שעוטפים את כלי העבודה מעלי האבק. הפועלים לא חורשים, והקומביינים לא קוצרים. הפירות נותרים באילן, ממתנים לכל דכפין שיבוא ויקח. לשדה של שמיטה יש סימני זיהוי מובהקים, קשה שלא להבחין בהם זועקים מן האדמה.

שנת השמיטה מורגשת גם ברחובות העיר, בין אם זה גינה ציבורית או חצר פרטית. בשנה השביעית נאסר עלינו לבצע פעולות בצומח. לכן גם אפשר להבחין, שהגינה לא נראית כפי שהיא נראתה בשנים עברו. והאמת היא שרבים סבורים, שרצון התורה שהחצר תעמוד נטושה ומוזנחת. אלא שהדבר אינו כך, ולהפך, בחז"ל אנו מוצאים אריכות רבה במלאכות שמוותרות בשנת השמיטה. ובהירות לומר, שהחצר של תלמיד חכם ניכרת דווקא על ידי ביצוע המלאכות המותרות, ועל ידי זה רואים כולם את חכמת התורה, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים.

לאור זאת, הטור שלפנינו יעסוק במלאכה מאוד נפוצה בחצרות ובגינות בשטח עירוני. לפעמים זה קורה בכניסה לבנין, או בגינה הפרטית. יש כאלה שמכירים את זה מהעציצים שעל אדן החלון, וכמובן גם בשדות ובאיזורים ציבוריים. בכל המקומות הללו נפגוש את עשבי הבר שצומחים מאליהם, ומשפיעים על נקיון הגינה, ואף גורמים נזק לשאר הצמחים. עשב הבר הוא נזק, ובפרשתנו מבואר שזו הקללה שהתקלה אדם הראשון: "וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג, יח). וראה רש"י (ד"ה וְאָכַלְתָּ) שבכל גינת ירק יצמחו גם עשבי בר, קוצים, ושאר מזיקים.

מושג בשביעית | שדה גריד

זו שדה בית הבעל שניזונית ממי גשמים, אך דרכה לעמוד יבשה ואינה באה ליד הפסד (תוס' מ"ק נ). ויש ראשונים (מאירי מ"ק ב); שמבארים ששדה גריד עומדת יבשה באופן שלא ירדו גשמים זמן רב, ולמרות זאת אינה נפסדת. שדה גריד מצמיחה פירות גם כאשר היא יבשה, אך במידה ומשקים אותה ממיהם פירותיה להתבשל (תוס' שם ד"ה: שרי בתל' הב') אמנם גם לאחר שמשקים אותה אינה ממהרת להשביח מאחר והיא רגילה לעמוד ביבשותה (תוס' ראש שם סוד"ה: וחכמים) ולכן גם אינה נפסדת (חזו"א מועד סימן קלד ס"ק א) נחלקו התנאים אם מותר להשקות שדה גריד במועד, שלרבי אלעזר בן יעקב אסור, וחכמים מותר. אולם בשביעית נחלקו בגידסת הגמרא אם לכולא עלמא מותר, או שמא לרבי אלעזר בן יעקב אסור. (ר"ש שביעית פ"ב מ"י, וראה הגהות הגר"א מ"ק שם)

הידעת?
בש"ס המשניות מופיעה שמועה אחד בלבד מרבי חוצפיה, ומקומה במסכת שביעית פרק י' משנה ו'.

הבהרה חשובה:
כל המובא בגליון זה נאמר לצורך חידוד הלומדים ואין לפסוק מכך הלכה כלל! לכל שאלה יש להתייעץ עם מורה הוראה.

להצלתח צבי הירש ליב בן שרה לאה לזונג הגון במהרה ולס"ד בכל העניינים.

ובזריזות, הזריזות היא תכונה שקיימת גם בטבע האדם. כן מצאנו במין האספסת, שהוא עשב הצומח בזריזות, ובכל יום צומחים בו פירות חדשים (בבא בתרא כח:), ובאמת למידת הזריזות יש צד חיובי וצד שלילי, ואדם יכול לנצל את כח הזריזות לדבר מצוה. אך באותה הזדמנות אדם יכול להשתמש בכלי הזה לעבירה, כעין האמור במשלי (ו, יח) **"רגלים ממהרות לרוץ לרעה"**. דהיינו תוכחה למהירות ולזריזות שאינה במקומה.

ועל פי זה יובן משל הרשעים לעשב, על פי המבואר ברש"י בתהילים (שם) שכתב: **"אינם יודעי שהפרכת אינה אלא להשמדם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם"**. ונראה ששכרו של הרשע בעולם הזה נעשה בזריזות כמו עשב, כדי למהר ולהפרע ממנו בעולם האמת. לעומת זאת העשב משמש גם כמשל חיובי, משום שהזריזות במקומה דבר טוב, כמו שאומר דוד המלך: **"חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך"**.

ועל פי זה נבוא לרעיון יפה, שבגמרא בכתובות (שם) דרשו חז"ל את השכמת הצדיקים לעשב, ויש להבין מדוע דווקא לעשב. אלא זה ראינו שהעשב מסמל את הזריזות, וכך גם בגאולתם של ישראל, הרי הוא תוכף ועומד בכל יום, **"ופתאם יבוא אל היכלו"** (מלאכי ג, א).

בהלכות מעשר (ה, י).

ניכוש הינה מלאכה בה תולשים את העשב עם העיקר שלו מתוך האדמה. בשונה ממלאכת הכיסוח שהיא קציצת החלק העליון של העשב. וכן מפורש ברש"י במועד קטן (ג. ד"ה כיסוח).

בטור שלפנינו נציב חלוקה בין שני גדרים שונים במלאכת הניכוש. למעשה אפשר לומר, שיש שתי סוגי ניכוש. יש ניכוש הבא למנוע מנוזק, ויש ניכוש שנועד רק לשפר את מראה הגינה, אך לא יגרם כל נזק אם לא יבצעו אותו. כמו כן יש משמעות לאזור צמיחת העשבים. יש עשבים הגדלים לצד צמחים אחרים, ובכך גורמים נזק ישיר ועקיף להתפתחות הצמחים הקיימים. לעומת זאת יש עשבים הגדלים במשטחי אדמה ריקים, ואין בהם סכנה מלבד תחושה לא נעימה. וחובה להבחין בחילוקים הללו, משום שהם משליכים באופן משמעותי על פסק ההלכה.

ניכוש במסכת שביעית

את מלאכת הניכוש מצאנו כמה פעמים במסכת שביעית. בפרק רביעי פותחת המשנה בהיתר ללקט עשבים מתוך השדה בשנת השמיטה. ונחלקו רבותינו אם מדובר בעשבים מחוברים, ומותר לנכש בשביעית. או בעשבים תלושים, ומותר רק לנקות את הפסולת אך אסור לנכש. שיטת התוספות במועד קטן (יג. ד"ה נטיבה) שמדובר בתלוש, מאחר ומחובר אסור מן התורה. אולם האחרונים מוכיחים שבאופן שאינו מתכוין מותר לנכש בשביעית. וראה בקרן אורה (מו"ק שם) ובחזון איש (שביעית יט, ב) שמביאים ראייה מדיני אבנים (שביעית ג, ט) שם מבואר שאדם שאינו מתכוין מותר לסקל אבנים מן השדה בשביעית.

ניכוש עשבים רעים מתוך טובים

כפי שהקדמנו, לניכוש יש שני תכונות שאסורות בשנת השמיטה. הדברים נלמדים ממחלוקת אמוראים בגמרא (מו"ק ב:), בענין אדם המנכש שדה בשבת, האם חייב משום חורש או משום זורע. **רבה אמר: משום חורש, רב יוסף אמר: משום זורע.** וכל שיטה מביאה ראייה לדבריה. רבה מוכיח מכך שחורש הופך את האדמה, כך גם ניכוש גורם להיפוך האדמה. רב יוסף מביא ראייה לדבריו מכך שתכונת הזריעה מביאה לצמיחה, כך גם ניכוש מביא לצמיחה, לכן אסור מתולדה של זורע.

בהמשך הסוגיא מבואר, שכל שיטה חולקת על חברתה. זאת אומרת, שלרב יוסף, המנכש חייב רק מדין זורע, ולא מדין חורש. ואילו לרבה הניכוש מחייב רק המנכש חייב רק מצד חורש, אך פטור מהזריעה שבפעולה הזו. ולפיכך עולה, שגם לענין שביעית נחלקו האמוראים, אם ניכוש אסור מחמת זורע, או חורש. ויש לעיין בראיה זו, מחמת והיא נוגעת לדני שבת. אמנם מהגמרא במועד קטן נראה, שיש לדמות בין שבת, לכלאים ושביעית. גם בגמרא בשבת (ג. מובא, שניכוש אסור בשבת. וכן פסק הרמב"ם (שבת ח, א) ומשמע שהוא מדין חורש.

ניכוש עשבים באדמה ריקה

ומכל מקום מצאנו במפורש, שאסור לנכש עשבים רעים מתוך העשבים הטובים. ומכאן נלמד גם לשנת השמיטה, שאסור לנכש עשבים הגדלים לצד אילנות, ירקות, קטניות, ואפילו פרחי נוי. מכיון שעל ידי עקירת העשב, הצומח מקבל עידוד והשבחה, דבר האסור בשנה השביעית.

אלא שיש חידוש נוסף, שאסור לעקור עשבים גם משטח אדמה ריקה. הדבר מצוי בחצרות שאינן עומדות לזריעה, אך בחלופי הזמן מצטברים עשבים בפניות שונות, ורצון בעל הבית לעקור אותם. במקום זה אין תועלת לצמחים אחרים, ומצד זה היה מקום להתיר. אלא שמצאנו איסור נוסף, והוא הכשרת הקרקע לזריעה.

איסור זה כולל בתוכו כמה עניינים שונים. החלק הראשון והמפורסם, זו הפיכת הקרקע לצורך זריעה. פעולה זו זהה למלאכת החרישה, שמטרתה להפוך את האדמה כדי להשביח את הזרע העתידי להזרע בה. אך יש איסור נוסף, להכשיר את הקרקע לזריעה, על ידי פינוי שטח האדמה והכנתו לזריעה. ולמרות שאין כאן תועלת חיובית, מכל מקום הוא מסלק את המפריעים, שימנעו את הקרקע מזריעה. וגם זה בכלל חרישה.

והמקור לכך בסוגיא בשבת (עג:), מצאנו, שסילוק גבשושית מן הבית, חייב משום בונה. וסילוקה בשדה חייב משום חורש. ומבואר, שאפילו ללא הפיכת הקרקע, אסור לעשות זאת בשבת מחמת והוא תולדה של חורש. אמנם ברש"י שם (ד"ה משום) משמע שגם בזה יש הפיכת קרקע. וראוי לציין את דברי המגן אברהם (או"ח רמד, ח) שפינוי שטח שאינו עומד לזריעה, חייב עליו משום בונה. ולפיכך יש לעיין בשביעית, שאין בו איסור בונה, האם מותר לנכש קוצים באדמה שאינה עומדת לזריעה.

ניכוש אסטטי

מלבד אזור גידול העשבים, יש לדון במטרת הניכוש. יש אדם המנכש לצורך הצלת הגידולים הטובים, וכן לצורך השבחתם. וזה כאמור תולדה של חורש. יש ניכוש שמטרתו להכשיר את האדמה לזריעה, וכן לרפות את צפיפות האדמה, שתהיה נוחה לזריעה. גם זו תולדה של חרישה, ואסור לעשותה בשביעית. אך יש ניכוש הנעשה מתוך רצון להשוות לאדמה מראה נעים. הדבר מצוי בגינות הקבועות בכניסה לבתים. ולפעמים שהעשבים צומחים בסביבת פרחי נוי, ואפילו עשבים טובים, כדוגמת נענע ועלי תבלין. ויש לדון מחמת להתיר לנכשו מחמת ואין כוונת בעל הבית להשביח את הגידולים, אלא לשפר את מראה הגינה.

יסוד השאלה נוגע לכל המקומות בהם אדם מבצע מלאכה אסורה, אלא שאינו מתכוין לקיימה, אלא לצורך תועלת אחרת. נידון זה מקיף את מסכת שביעית מכמה מקומות, ומצאנו בו אריכות גדולה. ויש לדעת האם גם במלאכת ניכוש מצאנו את ההיתר של אינו מתכוין.

ניכוש באינו מתכוין

בפרק שלישי במסכת שביעית, מוזכרים כמה נידונים בהם אדם עושה מלאכה אסורה בלי כוונה. כעין זה מצאנו במשנה ו', בדין סיקול אבנים. אסור לסקל אבנים מחוברות מן השדה, מחמת ובכך הוא מכשיר את הקרקע לזריעה, וזו תולדה של חורש. אולם אם אחר עושה זאת בשדהו - מותר. ולמרות שזו מלאכה אסורה, כיון שהלוקט לא מתכוין לתיקון האדמה מותר. כן מצאנו גם בזיבול (משנה ב') , שגם הוא אסור בשנת השמיטה. אולם באופן שאינו מתכוין התיירו. וכן בפרק רביעי (משנה ה') מצאנו שמתיר לזמור את האילן, באופן שאינו מתכוין לשפר את האילן, אלא רק להשתמש בעצים.

את יסוד זה הוכיח החזון איש (יח, ו) מהירושלמי (שביעית ד, ד) שמתיר לחרוש בשמיטה כדי ללמד את הפרה. ולמרות שחרישה לחלק מהשיטות אסורה מן התורה, ובכל התיירו מחמת ואינו מתכוין. ומכאן הוציא החזון איש את היסוד, שהעדר הכוונה

הינה סיבה להתיר. ודבריו שלא כדברי התוספות במועד קטן (יג. ד"ה נטיבה) הסוברים, שאסור לעשות מלאכה בשביעית, גם באופן שאינו מתכוין. ועל פי זה הורה החזון איש כמה הוראות.

ניכוש במקום סכנה

באופן שללא הניכוש יש חשש שהעשבים יגרמו נזק, כגון שישמשו מסתור לנחשים ושאר מזיקים, או שיגרמו לשריפות, מותר לנכש את העשבים. את הדברים הורה החזון איש בכתב (המכתב מופיע בעמוד הראשון), את היתר החרישה הגביל החזון איש בשלושה תנאים. (א.) כשאין המקום עומד לזריעה. (ב.) שאין בסביבה אילנות ג. מטרת הניכוש רק מחמת החשש מן הנחשים.

וכך לשון המכתב: **עישוב בשביל הנחשים במקומות שאין האילנות צריכים להאי עישוב וכגון שהמקום רחוק מהאילנות וכל העישוב הוא רק בשביל שלא יתאספו נחשים אפשר להתיר וכשאין המקום הוא עומד לזריעה.**

מפליא לגלות, שלמרות הסכנה, החזון איש לא אבה להתיר רק בהתקיימות שלושת התנאים. ומשמע שבהעדר אחד מהם אסור לנכש, למרות שעלול להגרם סכנה. וצריך עיון. ובספר אורחות רבינו (ח"ג עמוד רעט) מובא, שבחצרו של החזון איש עלו עשבים בשנת השמיטה, ועלה חשש שיסתתרו שם נחשים. (ובאמת, בימים ההם לא רבו התושבים במושבה, ונחשים רבים היו רוחשים בכל פינה.) אך החזון איש הורה שלא לנכש בשמיטה, ואפשר שהסיבה מחמת ולא התקיימו שם כל התנאים האמורים. או שחשש לכוונת המנכש, או שהיו בסביבה אילנות, או שהקרקע הייתה ראויה לזריעה.

דבר נוסף מעניין לדעת, שלעצמו החזון איש החמיר, אך לאחרים התיר לנכש את כל העשבים בעצם שנת השבע. כן היה בביתו של הגר"ח קנייבסקי, שהתיר החזון איש לנכש את כל העשבים אחרי שראו שם נחש. ופעם אחרת התיר רק על ידי שריפה, לכלות את כל העשבים.

ניכוש במקום הפסד

כפי שפתחנו, רצון התורה שהאדמה תשבות, אך אין זה אומר גידולי הארץ יהרסו ויחרבו. במשנה בשביעית מצאנו מלאכות רבות המותרות במקום הפסד. כעין זה מצאנו בפרק בשני (משנה ב) שמותר לתלוש עלים מתוך האשכולות. וזו גם הסיבה שהתירו להשקות בשנת השמיטה (ראה ר"ש שם). ועל פי זה הורה החזון איש (כא, יז), שבמקום הפסד מותר לנכש. אלא שצריך לבחון היטב כל מקרה לגופו, האם הוא מוגדר כהפסד.

אך זאת מבואר, שבכל מקום שאין הפסד לגידולים אחרים, אסור לנכש. ויש לעיין בכל זה, מאחר ואינו מתכוין לעודד את הצמחים האחרים, אלא רק לנקות את שדהו, ומדוע לא יותר כמו כל מלאכה שאינו מתכוין.

ניכוש שלא כדרך

ואפשר שמעיקר הדין היה מותר, אלא שכאן נוסף דין חדש, אותו ניתן למצוא פעמים רבות במסכת שביעית והוא: מראית העין. ויסוד הדברים במשנה (שביעית ד, א) שם מצינו שהתירו לפנות עשבים תלושים מהשדה בשביעית. ובירושלמי נוסף: "היתה בהמתו שם בהמתו מוכחת עליו היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו". שכאשר נתן לבהמתו את העשבים, ניכר שאינו מלקט לצורך הכשרת האדמה לזריעה, אלא רק לצורך האכלת בהמתו.

ומכל מקום הורה החזון איש (שם יט, יד), שאסור לנכש גם באופן שאינו מתכוין. ונתן לכך גדר הנתון לשיקול הדעת, והוא, שהיתר אינו מתכוין הותר רק באופן שניכר מתוך פעולתו שאינו מתכוין למלאכה. ולכן יש לבצע את הפעולה באופן שכוונתו תהיה ניכרת, שאינו מתכוין למלאכה אסורה. ועל כן בכל מקום שהתירו, התירו רק כאשר מכסה את החלק העליון של העשבים, אך מותר את השורשים בקרקע.

ונראה שהכיסוח באופן זה מותר משני טעמים. גם משום שיש היכר שאינו עושה למטרת השבחה, כי באופן זה תולשים את העשב עם השורש. וכן כדי להקשות על העשב, וכן מצאנו גם בזמור במסכת סנהדרין (כו). שהתירו לזמור במקום שאינו מתכוין. והדגישו התוספות (ד"ה לעקל) שהיתר זה מותר רק באופן שקוצץ בצורה שקשה לאילן. ועוד מצאנו במסכת שביעית (ג, ז) שאסרו לסקל אבנים מן השדה, אולם את האבנים שאינן נוגעות בקרקע התירו, משום שאינו משפיעות על גוף הקרקע.

ניכוש בדרכים חלופיות

כדי להמנע משאלות רבות, ישנם אפשרויות נוספות לניכוש עשבי בר. ניתן לנכש על ידי הבערת כל שיח העשבים. וכן הבאנו מקודם מתשובת החזון איש. בדרך אמונה (שמו"א, א, צה) הביא בשם אביו, שניתן לפרוס על גבי העשבים יריעה אטומה שתחנוק את העשבים. וביאר הגרי"ש אלישיב, שזה מותר מחמת ואין דרך ניכוש בכך, וכן הפעולה נעשית דרך גרמא.

הגר"נ קרליץ התיר להשתמש גם בחומרים המונעים את נביטת העשבים, מפני שגם הוא נעשה בגרמא. אך מכיון שזו דרך מקובלת בעולם החקלאות, יש להזהר היטב לא להתכוון לצורך השבחת הצמחים האחרים.

ניכוש על ידי הדברה

לעומת זאת אין להשתמש בחומרי הדברה, והטעם מובא במשנה בשביעית (ב, ב) שמותר לעשן רק עד כניסת השמיטה. ומצאנו בזה חידוש גדול, מאחר ובמקום שיש הפסד התירו לעשות מלאכה בעצם השמיטה, ואילו כאן אסור. ובטעם הדבר נאמרו שלושה חילוקים. החזון איש (יז, יט) כתב שמלאכה זו נראית יותר כמלאכה. והרידב"ז (א, ה) חילק, שהתירו רק מלאכות הבאות להציל מדבר שאינו תלוי בדרך הטבע. וכיון שתולעים באים כדרך טבע, אסור להדביר אותם בשביעית. ובפאת השולחן (כ, יא) כתב חילוק נוסף, דהתירו רק מלאכות שאינן נעשות בגוף האילן.

אולם במקום נזק, כגון שהצמחים לקו על ידי מזיקים התירו לרסס, אך באופנים מסויימים, כגון על ידי פיזורם מחוץ לצמח, כגון במקומות השורשים. אך יש להתייעץ עם רב בכל מקום לגופו.

העשבים והמים

כבר הוברר לנו, שבכדי לגדול ולצמוח, צריכים העשבים מקור לחות. ונראה להביא כאן שני ידיעות נכבדות הקשורות בענין הזה.

בגרמא בשבת (קז:), מובא, שהקב"ה זן מקרני ראמים ועד ביצי כינים. וכתב הרבינו בחיי (בראשית כה, כ) 'וכבר אנו רואים לעין בסדר העולם והנהגתו שהיא בחכמה עמוקה ונפלאה שהקב"ה מזמין לבריותיו וממציא להם הדבר ההכרחי. אמנם אין לו מידע מבורר על מין זה, אולם החיד"א מציין בספרו 'מדבר קדמות' (ק), שמצא מגילת קלף עתיקה שכתוב בסופה כמה עניינים חשובים, ואחד מהם עוסק בזהווי הראמים.

בתוך התיאור מציין החיד"א, שבשעה שנקבת הראמים כורעת לילד, היא נופלת מרגליה, ואינה יכולה ללכת להשיג לעצמה מזון. אך הקב"ה טבע בבריאה, שכאשר האדם נופל על צידו, ריר זב מפיו. וכך זב מפי הבהמה ריר, ואותה לחות מצמיחה עשבים, וכך נכנסים העשבים לתוך פיה, וכך נותרת בחיים.

ידיעה נוספת כותב אבן עזרא, על קיומו של הג'בח'. המופיע בפרשת תזריע (ויקרא יג, מא). זה אדם שנשרו שערותיו בקדמת הראש. ומסביר האבן עזרא את התופעה הזו, שהיא זהה לצמיחת העשבים. 'כי השער הוא כדמות עשב'. ומבאר שם, שגם השערות צריכות לחות כדי לגדול, ומכיון שאותו איזור סובל מלחות ירודה, שורשי השערות לא מוזנזות כראוי, ולכך נושרות ולא מצמיחות עוד.